

TACITUS ȘI RĂZBOAIELE DACICE ALE LUI TRAIAN

de
H. DAICOVICIU
(Cluj)

Subiectul acestei comunicări poate părea ciudat: în adevăr, se știe că Tacitus, celebrul cronicar al Principatului de la Tiberius la Domițian, nu și-a mai putut realiza intenția, mărturisită fără ocol în *Agricola*¹, de a înfățișa domniile lui Nerva și Traian. În consecință, nici o relatare directă a războaielor care au dus la cucerirea Daciei nu poate fi întâlnită în opera marelui istoric. Am, totuși, impresia că un anumit ecou al crâncenelor bătălii purtate de Traian în munții Daciei e vizibil într-unul din pasajele *Analelor* tacitiene. În principiu, lucrul n-ar fi de mirare, căci indiferent de perioada exactă a redactării *Analelor*², e sigur că ele au fost scrise după transformarea unei mari părți a regatului lui Decebal în provincie romană. Rămîne însă de văzut dacă împrejurările legate de războaiele din 101—102 și 105—106 și cunoscute, fără doar și poate, de istoric și-au găsit oglindirea în ultima sa operă, evident cu referire la alte evenimente.

Este bine cunoscut faptul că Tacitus, componîndu-și *Analele*, a insistat mai cu seamă asupra evenimentelor interne din Imperiu, în primul rînd asupra celor de la Roma. Dezbaterile senatului chiar și în probleme de importanță minoră, intrigile de palat, măsurile represive ale împăraților împotriva ordinului senatorial ocupă la Tacitus mult mai mult loc decît bătăliile împotriva dușmanilor din afară. Firește, excepții există. Luptelor cu germanii sau cu părții le sînt închinete pasaje lungi, cuprinzînd numeroase capitole, dar nu trebuie uitate aici nici gravitatea pericolului reprezentat de aceste popoare, nici împrejurarea că, adeseori, luptele în chestiune au fost conduse de membri ai familiei imperiale, în primul rînd de Germanicus, asupra căruia Tacitus își concentrase atenția. Îndeobște, faptele de arme nu rețin prea mult pana istoricului: luptelor cu Tacfarinas le sînt închinete numai patru capitole din cartea a III-a și

¹ *Agricola*, 3.

² Cf. N. Barbu, *Studiu introductiv*, în Tacitus, *Opere*, III, *Anale*, București, 1964, p. 6—9.

trei capitole din cartea a IV-a, puternica răscoală condusă în Gallia de Florus și de Sacrovir e relatată în șapte capitole ale cărții a III-a, iar un eveniment atât de important cum a fost cucerirea Britanniei sub Claudius e înfățișat în numai nouă capitole din cartea a XII-a a *Analelor*. Chiar și atunci când relatările despre conflicte externe sau despre războaie interne sînt mai lungi, Tacitus aduce puține amănunte de ordin pur militar, stăruind de preferință asupra aspectelor politice.

Evenimentele din timpul lui Tiberius legate de Tracia sînt tratate, în genere, în același mod. Totuși, în cazul lor există, după părerea mea, o excepție semnificativă.

În acea vreme, Tracia nu era încă o provincie romană, ci un regat clientelar în afacerile căruia Imperiul se amesteca însă frecvent și fățiș, înscăunîndu-i sau pedepsindu-i pe regi, ba chiar recrutînd tineri pentru armata romană. În anul 19 e.n., regele Rhescuporis, nemulțumit de împărțirea Traciei, efectuată de Augustus, între el și Cotys, fiul defunctului rege Rhoemetalces, cotoropi teritorii ale tînărului cosuveran și, în cele din urmă, îl prinse prin viclenie și-l omorî. Învățămintele pe care ar fi putut să le tragă din propria sa purtare nu-l împiedică însă să cadă el însuși în cursa întinsă de romani; capturat prin înșelăciune de L. Pomponius Flaccus, guvernatorul Moesiei, Rhescuporis fu dus la Roma, condamnat la exil pentru fărădelegea săvîrșită și apoi ucis la Alexandria, în Egipt, sub pretextul, real sau născocit de romani, că ar fi încercat să fugă. Fiul său, Rhoemetalces, și copiii nevîrstnici ai lui Cotys, cărora Tiberius le dă drept tutore pe fostul pretor T. Trebellienus Rufus, își împart stăpînirea asupra Traciei.

Această istorie este relatată de Tacitus în patru capitole (64—67) din cartea a II-a a *Analelor*. Bineînțeles, amănuntele de ordin militar lipsesc cu desăvîrșire atît din pasajul referitor la cotorpirea de către Rhescuporis a teritoriilor lui Cotys, cît și din relatarea prinderii regelui felon.

Nici măcar două capitole (38—39) din cartea a III-a a aceleiași opere nu ocupă descrierea înăbușirii răscoalei tracilor din anul 21 e.n. Nemulțumiți atît de Rhoemetalces, cît și de Trebellienus, tracii se răzvrătesc. „Unii pricinuesc tulburări chiar acolo în țară“, zice Tacitus; „alții trec dincolo de munții Haemus, spre a stîrni răscoale printre neamurile îndepărtate; cei mai numeroși și mai bine organizați îl impresoară pe rege în orașul Philippopolis, care fusese întemeiat de Filip al Macedoniei“³.

După cum se vede, situația e descrisă într-un chip cu totul general. În aceeași manieră sînt înfățișate și acțiunile armatei romane, conduse de P. Vellaeus, guvernatorul Moesiei:

„... P. Vellaeus... trimite cavaleria auxiliară și cohortele ușoare împotriva acelor care colindau împrăștiati ca să adune prăzi sau să

³ Mă folosesc, aici și în continuare, de traducerea lui Andrei Morariu, în Tacitus, op. cit.

strîngă trupe de ajutor, iar el pornește cu grosul pedestrimii pentru a despresura orașul.

Toate măsurile desfășurate în același timp se sfîrșiră cu bine: ban-
dele care prădau fură zdrobite, dar, ivindu-se neînțelegeri între asedia-
tori, regele făcu o ieșire tocmai cînd sosea legiunea. Nici nu s-ar fi cu-
venit să se numească bătălie sau luptă o ciocnire în care, fără vărsare de
sînge din partea noastră, au fost nimiciți vrăjmași pe jumătate înarmați
și umblînd răzleți“.

În contrast cu aceste relatări extrem de sumare, descrierea răscoalei
din anul 25 și a înăbușirii ei se distinge, pe de o parte, prin lungimea sa
și, pe de altă parte, prin bogăția amănuntelor de ordin politic, militar,
psihologic.

Capitolul 46 al cărții a IV-a este consacrat în întregime de autorul
Analelor cauzelor care au dus la răscoală: motivul de căpetenie pare să
fi fost zvonul că tinerii traci recrutați pentru armata romană „vor fi
împrăștiati și amestecați printre alte neamuri și duși cu de-a sila peste
tări și mări“.

„Însă înainte de a începe războiul“, continuă Tacitus, „tracii trimi-
seră soli care să amintească (romanilor) că le sînt prieteni și supuși și că
vor rămîne la fel dacă nu vor încerca să le pună noi poveri; dar dacă li
se impune sclavia ca unor învinși, atunci ei au și arme, și tineri, și un
suflet care nu șovăie între libertate și moarte. Rostind acestea, solii ară-
tau redutele așezate pe stînci, unde-și duseseră părinții și soțiile, amenin-
tîndu-i (pe romani) cu un război greu, înverșunat, sîngeros“.

Cîtva timp, guvernatorul Moesiei, G. Poppaeus Sabinus, îi amă-
gește pe solii traci cu răspunsuri împăciuitoare; terminîndu-și însă con-
centrarea trupelor, care cuprindeau și contingente aduse de Rhoemetalces,
el trece la ofensivă. Este vrednică de remarcat minuțiozitatea cu care
Tacitus descrie operațiile militare, furnizînd interesante și semnificative
amănunte de ordin tactic.

Potrivit istoricului, Sabinus „pornește spre dușmanul așezat în or-
dine prin locurile strîmte din păduri. Unii mai îndrăzneți se arătară pe
costișele neîmpădurite; comandantul roman, atacîndu-i pe aceștia, îi puse
pe goană fără multă greutate și fără pierderi mari din partea barbarilor,
pozițiile lor de retragere fiind apropiate. Îndată după aceasta, întărîndu-
și castrul chiar pe poziția unde se afla, Sabinus ocupă cu forțe puter-
nice o măgură îngustă și a cărei coamă netedă ducea pînă la reduta ve-
cină, apărată de un mare puhoi de dușmani, care cu arme, care fără
arme. Împotriva celor mai aprigi, care, după obiceiul neamului, cîntau
și topăiau în fața parapetelor taberei, îi trimite pe cei mai buni dintre
arcașii săi. Cît timp aceștia atacă de departe, dădură lovituri grele,
fără ca ei înșiși să aibă de suferit. Cînd se apropiară însă mai mult, fură
risipiți de o ieșire neașteptată a tracilor și nu se opriră decît la rezerva
formată de cohorta de sugambri, pe care romanii o țineau gata pentru

orice primejdie și care, tot așa de feroasă ca și dușmanii prin cîtece și zăngănitul armelor, fusese așezată în apropiere“ (cap. 47).

Capitolul 48 descrie mutarea taberei romane și o luptă nocturnă între tracia răsculați și cei rămași credincioși Imperiului. Victoria e de partea celor dintii, împotriva cărora Sabinus reia operațiile chiar în dimineața următoare:

„A doua zi Sabinus își desfășoară armata sa pe un loc întins, pentru cazul cînd dușmanul, vesel de izbînda de peste noapte, ar îndrăzni să dea lupta. Deoarece acesta nu cobora din fort și nici de pe măgurile vecine, Sabinus începu împresurarea, ridicînd redute pe care le construia pe poziții potrivite; apoi printr-un șanț și un parapet, el face un brîu în jurul pozițiilor potrivnicului pe o lungime de 4 000 de pași. Puțin cite puțin, pentru ca dușmanul să nu aibă nici apă, nici pășune, strîngînd brîul acesta, el micșoră locul închis și-l împresură mai de aproape. Puse apoi să se construiască un tăpșan de pămînt de pe care se puteau arunca pietroaie, săgeți, torțe aprinse asupra dușmanului de care se apropiaseră. Nimic nu-l chinuia pe dușman așa de tare ca setea, fiindcă uriașului puhoi de luptători și de neluptători îi rămăsese spre folosință o singură fîntînă. În același timp, caii, turmele de vite, închise și ele împreună cu luptătorii, precum este obiceiul barbarilor, piereau din lipsă de nutreț; zăceau alături trupurile oamenilor pe care setea sau rănile îi răpuseseră. Totul duhnea de sînge stricat, de mirosuri nesuferite, de molime. La acest prăpăd se adaugă o nenorocire și mai mare: neînțelegerile; unii se pregăteau să se predea, alții să moară, ucigîndu-se unii pe alții. Erau și unii care îi îndemnau să-și vîndă scump viața printr-o ieșire în masă“ (cap. 49).

După predarea unei părți a asediaților în frunte cu Dinis, după sinuciderea altora în frunte cu Tarsa, tracia conduși de Turesis pregătesc o ieșire nocturnă, nădăjduind fie să scape din încercuire, fie să-și găsească o moarte vitejească (cap. 50). Ieșirea și sfîrșitul luptelor sînt descrise astfel de Tacitus în cap. 51, ultimul consacrat răscoalei din Tracia:

„În acest timp, barbarii, coborînd la vale în pîlcuri, unii aruncau cu minile pietroaie, țărushi arși la vîrf, rețevie asupra parapetelor castrului nostru, alții umpleau șanțurile cu tufării și cu lese de nuiele și cu trupuri neînsuflețite; unii, care pregătiseră din vreme punți și scări, le rezemau de crestele și turnurile parapetelor, se agățau de acestea și, smulgîndu-le din minile dușmanului, luptau corp la corp cu cei care li se împotriveau. Soldații romani însă îi doboară la pămînt cu săgețile, îl împing cu cocoșa scutului, iar de pe parapete aruncă asupra lor săgeți; rostogolesc peste ei pietroaie uriașe. Pe unii îi îmbărbătează nădejdea în biruința ca și cîștigată și gîndul că, dacă vor da înapoi, se vor acoperi cu totul de rușine, iar pe ceilalți atît convingerea că pentru ei nu este altă scăpare, cît și vaietele mamelor și soțiilor celor mai mulți, care erau acolo lîngă ei. Noaptea vine la vreme pentru a spori unora curajul, celorlalți groază. Loviturile sînt nesigure rănile neașteptate; nimeni nu

mai știe care este dușman și care dintre ai săi; ecoul strigătelor vrăjmașilor, pe care îl trimiteau înapoi văile muntelui de parcă ar fi venit din spate, pricinui atîta învălmășeală, încît romanii părăsiră o parte din întărituri, crezînd că dușmanii au pătruns în ele. De fapt pătrunsese numai un foarte mic număr de traci; din ceilalți, care cum se arăta mai îndirjit era doborît la pămînt sau rănit. Cînd se crăpă de ziuă, ei fură împinși înapoi pînă în vîrfurile fortului, unde în cele din urmă fură siliți să se predea. Se predară de bunăvoie și locuitorii din cetățile vecine. Cit despre ceilalți, o iarnă timpurie și aspră în munții Haemus le veni în ajutor, așa că nu putură fi aduși la supunere prin forță sau asediu⁴.

Nu pot scăpa nimănui două trăsături de seamă ale pasajelor citate mai sus: mulțimea detaliilor de ordin militar și caracterul viu al descrierii. Cea dintîi particularitate e, oarecum, în contradicție cu importanța, la urma urmei destul de redusă, a evenimentelor relatate; cea de-a doua e întrucîtva surprinzătoare dacă ținem seama de faptul că aproape un secol desparte momentul redactării *Analelor* de răscoala din Tracia. La acestea se mai adaugă împrejurarea că alte evenimente legate de Tracia în timpul lui Tiberius nu s-au bucurat nici pe departe de aceeași atenție din partea lui Tacitus.

Explicația atenției deosebite pe care istoricul a acordat-o evenimentelor din Tracia anulului 25 e.n., constă, cred, într-o anumită „contaminare“ a narațiunii referitoare la fapte de mult trecute cu elemente mai recente și, deci, mai proaspete în mintea autorului. Cu alte cuvinte, bănuiesc că Tacitus s-a lăsat antrenat de o anumită similitudine a evenimentelor răscoalei din anul 25 a tracilor cu fapte mai apropiate de vremea redactării *Analelor*. Aceste fapte de arme nu pot fi decît cele din războaiele dacice ale lui Traian.

Există numeroase puncte comune între relatarea lui Tacitus și unele detalii din războaiele daco-romane de la începutul secolului al II-lea e.n., mai precis din luptele din centrul statului dac. Scena acțiunii e asemănătoare: munții, în primul caz Haemus, în al doilea Munții Orăștiei. Redutele construite de Sabinus amintesc, de exemplu, de mica întăritură romană de la poalele cetății Costeștilor⁴; tactica generalului roman de a-l constrînge prin sete pe dușmani să se predea ne readuce în memorie celebra scenă de pe Columna Traiană, în care apărătorii Sarmizegetusei își impart ultimele picături de apă⁵. Unica fîntînă care le rămăsese tracilor asediați poate fi comparată cu unica cisternă a cetății de pe dealul Bldaru⁶, iar mulțimea neluptătorilor aflată în reduta tracică mă face să mă gîndesc la vetrele de foc în aer liber din cetatea de la Costești, dar mai ales la faptul că cetatea Sarmizegetusei, cea mai mare dintre toate, avea caracterul unei cetăți de refugiu, gata să adăpostească, în clipele

⁴ I. H. Crișan, *Castrul roman de la Costești*, în *Materiale*, X (sub tipar).

⁵ Scena CXXI după numerotarea lui C. Cichorius.

⁶ C. Dalcoviciu și colaboratorii, în *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 140—143.

de primejdie, populația așezării civile de aici și a așezărilor din împrejurimi⁷. Până și atacurile desperate împotriva unor caestre romane, închinarea unora dintre apărători, sinuciderea altora și rezistența pînă la ultima picătură de sînge a majorității luptătorilor sînt fapte care-și găsesc analogii în războaiele lui Traian cu dacii.

Natural, nu vreau să spun că Tacitus a atribuit evenimentelor din Tracia anului 25 elemente esențiale sau majore care aparțineau evenimentelor din Dacia anului 106, denaturînd astfel istoria. Nu mă îndoiesc că similitudinile menționate sînt, în fond, reale, constatare, de altminteri, foarte semnificativă. Cred însă că istoricul a redactat aceste pasaje ale *Analelor* sub influența cunoștințelor sale mai bogate și mai precise despre desfășurarea campaniilor dacice ale lui Traian. E posibil ca anumite amănunte minore din descriere să fi fost pur și simplu transpuse din luptele cu dacii asupra celor împotriva tracilor, dar nu avem nici o posibilitate de a stabili numărul și natura unor asemenea detalii.

⁷ C. Daicoviciu, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 125—126.